

חוברת מלווה ללימודי הסטוריה בשכבות י-יא לקראת בחינת הבגרות החיצונית (70%)

תוכן העניינים:

- לימודי הסטוריה בחטיבה העליונה, שכבות י-יא
- ציונים שנתיים ונוהל ערעור
- מבנה הבחינה והנחיות
- פרקי הלימוד והעמודים לקריאה בספרי הלימוד

סיכומי חומר הלימוד (כתב: בן לב-קדש)

פרק א': ממדינת מקדש לעם הספר

פרק ב': הלאומיות בישראל ובעמים

פרקים ג'-ד': בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

לימודי הסטוריה בחטיבה העליונה: שנה"ל תשע"ט 2018-2019

אל תלמידי שכבות י-יא:

לימודי הסטוריה לקראת 2 יח"ל חובה, נמשכים שנתיים, בכתות י-יא

מבנה הלימודים:

בכתה י' עוסקים בתקופת בית שני: הסטוריה כללית של התקופה ההלניסטית והסטוריה של החשמונאים, יהודה תחת שלטון רומא ודור יבנה בהנהגתו של רבן יוחנן בן זכאי כמו כן לומדים על תופעת הלאומיות המודרנית ושרשי צמיחתה באירופה של המאה ה-19, ועל התנועה הלאומית היהודית-הציונות- בראשית דרכה עד מלחמת העולם הראשונה והצהרת בלפור.

בכתה יא נפתחת השנה בשלושה חודשי לימוד של ההערכה החלופית-הבית ספרית, שמשקלה 30% מציון הבגרות הסופי במקצוע.

במסגרת זו לומדים על צמיחת משטרים טוטליטריים בשנות ה-20 וה-30, על מלחמת העולם השנייה ועל השואה. בסביבות חנוכה מתקיים יום עיון לסיכום יחידת הלימוד בהערכה החלופית. במסגרתו תבוא לידי ביטוי הלמידה המשלבת הסטוריה ספרות ואמנויות. (מכתב בנושא זה נשלח לתלמידים העולים לכתה יא.)

לאחר מכן לומדים פרקים בהסטוריה כללית של המחצית השנייה של המאה ה-20, כמו המלחמה הקרה ותהליכי דה-קולוניזציה ופרקי הסטוריה ישראלית: המאבק להקמת מדינה, מלחמת העצמאות, החברה הישראלית מכור היתוך לרב תרבותיות ועוד.

שימו לב, אתם מתבקשים לשמור את כל חומרי הלימוד ואת ספרי הלימוד של כתה י' עד לסוף כתה יא. (כל ספרי הלימוד נגישים כספרים מקוונים דרך לינק באתר ביה"ס)

ספרי הלימוד לכתה י':

1. מסעות בזמן: ממדינת מקדש לעם הספר/ הוצאת מט"ח
2. מסעות בזמן: הלאומיות בישראל ובעמים/ הוצאת מט"ח

ספרי הלימוד לכתה יא:

1. מסעות בזמן: משלום למלחמה ושואה/ הוצאת מט"ח
2. מסעות בזמן: בונים מדינה במזרח התיכון/ הוצאת מט"ח

הכנה לבחינת המתכונת/בגרות:

בתחילת שנה"ל תתבקשו לרכוש גם חוברת סיכומים שכתב בן לב-קדש. מומלץ לקרוא לפחות פעם אחת את החומר בספרי הלימוד, לשים לב למפות, קריקטורות, תמונות

וטבלאות. אלה עשויים להופיע בבחינת הבגרות. רק לאחר שקראתם את החומר בספרים
תוכלו להסתמך על חוברת הסיכומים ו/או סיכומים אחרים.

ההערכה:

מרכיבי ההערכה לציון הסופי (ציון שנתי) לקראת בחינת הבגרות החיצונית שמתקיימת בקיץ
של כיתה יא, הם:

30% ציון סופי בתעודה של סוף כיתה י'

15% ציון מבחן ראשון כיתה יא

15% ציון מבחן שני כיתה יא

30% ציון בחינת מתכונת כיתה יא

10% תלמידות: נוכחות, הגשת שעורי בית, ותפקוד כללי בשיעור בהערכה שנתית

לפניכם מיקוד החומר בהסטוריה הכולל את כל הפרקים הנלמדים.

- נושאי הלימוד
- עמודים בספרים

מצורף מסמך הסבר על הציון השנתי באופן כללי ועל נוהל ערעורים:

צוות מורי הסטוריה מאחל לכם שנות לימודים מעניינות והצלחה במשימות.

היסטוריה

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה ארבעה פרקים.

עליך לענות על חמש שאלות, כמפורט להלן.

מן השאלות שתבחר לענות עליהן, חובה לבחור לפחות שתי שאלות שיש בהן מקור.

פרק ראשון	—	(20×1)	—	20 נקודות
פרק שני	—	(15×2)	—	30 נקודות
פרק שלישי	—	(25×1)	—	25 נקודות
פרק רביעי	—	(25×1)	—	25 נקודות
סה"כ	—			100 נקודות

שים לב: תלמידים שאושר להם מבחן מותאם יענו על ארבע שאלות: על שאלה אחת מן הפרק הראשון,

על שתי שאלות מן הפרק השני ועל שאלה אחת מן הפרק השלישי או מן הפרק הרביעי.

אין חובה לבחור בשאלה שיש בה מקור.

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. המלצה לחלוקת זמן: פרק ראשון — כ־20 דקות; פרק שני — כ־40 דקות;

פרק שלישי ופרק רביעי — כ־30 דקות לכל פרק.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב בטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
דשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

/המשך מעבר לדף/

שים לב! מבין השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון (20 נקודות)

בפרק זה ענה על שאלה אחת מהנושא שלמדת:
ממדינת מקדש לעם הספר (שאלות 1 - 3)

ערים וקהילות בימי הביניים: בגדד (שאלות 4 - 6) אן פראג (שאלות 7 - 9)

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני (20 נקודות)

ענה על אחת מהשאלות 1 - 3.

1. מקור- ציוני דרך בבניית המדינה החשמונאית - יוחנן הורקנוס

"הורקנוס כבש... גם את אדוריים ואת מרשה ערי אדום... והכריע את כל האדומים. והרשה להם להישאר בארץ אם יימולו ויאותרו לקיים את חוקי היהודים. והללו קיבלו על עצמם מאהבת ארץ אבותם גם את המילה וגם להשוות את שאר הליכות חייהם לאלו של היהודים; ומאותו זמן ואילך היו הללו יהודים.

(מעובד על פי יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, יג, 257-258)

- א. הצג על פי הקטע שתי פעולות שביצע יוחנן הורקנוס, והסבר על פי הקטע ועל פי מה שלמדת, מדוע נקטו חלק מהמלכים החשמונאים במדיניות זו כלפי האדומים. (10 נקודות)
- ב. הצג קושי נוסף עמו התמודד אחד מהמלכים החשמונאים, והסבר את דרך התמודדותו עם הקושי שהצגת. (10 נקודות)

2. השלטון הרומאי בארץ-ישראל

- א. מהי מדיניות השלטון העקיף ("מלך חסות") שנקטו הרומאים?
הסבר כיצד שירתה מדיניות זו את האינטרסים של רומא. (10 נקודות)
- ב. הסבר פעולה אחת של הורדוס שנועדה לחזק את תמיכת היהודים בשלטונו, ופעולה אחרת שלו שנועדה לחזק את תמיכת הרומאים בשלטונו. (10 נקודות)

3. ממרכז ביבנה למרד בר כוכבא

- א. הצג שתי פעולות של חכמי יבנה והסבר כיצד הן סייעו לעם היהודי להתמודד עם המשבר שנוצר בעקבות החורבן (10 נקודות)
- ב. הצג שלוש מתוצאות מרד בר-כוכבא בתחומים שונים, והסבר את ההשפעה של תוצאות אלה על המשך הקיום היהודי בארץ ישראל (10 נקודות)

פרק שני - לאומיות וציונות (30 נקודות)

ענה על שתיים מהשאלות 10 - 13

10. מקור- גורמים מעכבים בצמיחתה של תנועה לאומית- והיישוב היהודי בארץ ישראל בזמן

מלחמת העולם הראשונה

קרא את הקטע שלפניך, שפרסם מושל יפו העות'מאני ב-21 בינואר 1915 וענה על שני הסעיפים א-ב שאחריו.

"הממשלה העות'מנית מתנגדת לגורם המנסה להקים בחלק הפלסטיני של האימפריה העות'מאנית מדינה יהודית בשם "ציונות". הממשלה העות'מאנית פרסמה פקודות להחרים את בולי הדואר ואת הדגל של הציונים והכריזה על ביטול כל האגודות הציוניות החשאיות. הפקודות שהתפרסמו מכוונות אך ורק כלפי רעיונות ארגונים ומעשי ציוניים. רק הציונות והציונים הם הגורם המושחת, השואף להקים מדינה בתוך האימפריה שלנו ויוצר בלבולים ומהפכות. עלינו לדכא את כל שאר הקבוצות באימפריה אשר שואפות או עלולות לשאוף להגשמת מטרות דומות".

א. הסבר, על פי הקטע, מדוע פגע השלטון העות'מאני בפעילות הציונית בארץ- ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה.

הצג שתי דרכי התמודדות של היישוב היהודי עם מדיניותו זו של השלטון העות'מאני. (7 נקודות)

ב. הצג שני גורמים שעיקבו את מימוש יעדיה של התנועה הלאומית המדגימה שלמדת, הסבר כיצד ניסתה התנועה הלאומית, עליה למדת, להתמודד עם אחד מהגורמים המעכבים שהצגת. [בסעיף זה אין להתייחס לתנועה הציונית] (8 נקודות)

11. שינויים שיצרו התנועות הלאומיות באירופה

א. הצג שני שינויים שיצרה הלאומיות המודרנית בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 במפה המדינית של אירופה, והסבר שינוי אחד שהיא יצרה בחברה האירופית (8 נקודות)

ב. הצג שני שינויים שחוללה בארץ ישראל התנועה הציונית עד מלחמת העולם הראשונה: שינוי אחד בתחום ההתיישבות ושינוי אחד בתחום החברתי-פוליטי או בתחום הביטחוני. (7 נקודות)

12. תנועות לאומיות באירופה והתנועה הציונית

א. הסבר שני גורמים לצמיחתן והתפתחותן של תנועות לאומיות באירופה. (8 נקודות)

ב. הצג שתי נקודות שוני בין התנועה הציונית בראשית דרכה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה לבין תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19. (7 נקודות)

13. מאפייני הלאומיות המודרנית והציונות

- א. הצג שלוש מאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה תרבותית. הסבר כיצד אחד מהמאפיינים שהצגת בא לידי ביטוי בתנועה הלאומית המדגימה שלמדת (אחת מן התנועות היוונית או הגרמנית, או האיטלקית או הפולנית). (8 נקודות)
- ב. הצג שני שינויים שחוללה התנועה הציונית עד מלחמת העולם הראשונה בארץ ישראל בתחום התרבותי, והסבר כיצד קישר וליכד אתך מהשינויים שהצגת את בני הלאום. (7 נקודות)

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל (25 נקודות)

ענה על אחת מהשאלות 14 – 16

14. מקור – ההעפלה (1945 – 1947)

א. לפניך קטע מדבריו של דוד בן גוריון בדצמבר 1946:

עליית הפליטים הוכיחה עתה, יותר מכל דבר אחר, את כוח החיות הנפלא של עמנו, את רצוננו העז העשוי לבלי-חת, את הקשר הנצחי, קשר בל ינותק, בין עם ישראל וארץ ישראל... זאת הגבורה היהודית, העולה נוכח כל סכנה וכל מכשול... פילטים אלה לא רק את מלחמת הצלתם שלהם הם נלחמים. זאת מערכת העם היהודי – מערכה מיוחדת במינה של עם מיוחד במינו על קיומו והצלתו בנסיבות מיוחדות במינו, ללא דוגמה. פליטים אלה נושאים בגאון ובגדלות נפש את דגל השחרור והכבוד של עם. פליטי ישראל יוסיפו לצעוד קדימה, לפוץ הימה, לשחות בכוחות ייאוש אל חופי המולדת. כל יהודי בין ציוני ובין לא יעמוד מאחוריהם בדאגה, באהבה, בגאווה, בעזרה, בסולידריות, יראה אותם כחיל החלוץ, הנאמן ואמיץ הלב ביותר, עד שיקום בארץ ישראל משטר שיפתח לרווחה את שערי המולדת המולדת לכל יהודי.

בתוך: מ' בסוק, ספר המעפילים, תשי"ז עמ' 494

הסבר את המטרות של ההעפלה שהאות לידי ביטוי בקטע (15 נקודות)

ב. תאר את הקשיים שהיו בארגון ההעפלה, והצג דרך התמודדות אחת עם קשיים אלה. (10 נקודות)

15. הכרזת המדינה ופירוק מטה הפלמ"ח

א. הסבר שני שיקולים של דוד בן גוריון להכריז על הקמת המדינה ביום הק באייר תשי"ח (1948), והשני שיקולים לדחיית הכרז זו למועד מאוחר יותר (15 נקודות)

ב. יש הטוענים שההחלטה של בן גוריון לפרק את מטה הפלמ"ח הייתה הכרחית, ואחרים טוענים שההחלטה זו לא הייתה הכרחית והיה בה סיכון.

הבע את עמדתך בעניי זה ונמק אותה. בתשובתך התבסס על עובדות היסטוריות. (10 נקודות)

16. מלחמת העצמאות

א. הסבר שלושה קשיים שהיו למדינת ישראל בעת פלישת מדינות ערב אליה. (12 נקודות)

ב. מדינות ערב ומדינת ישראל התייחסות להסכמי שביתת הנשק באופן שונה, הסבר את היחס של מדינות ערב ואת היחס של מדינת ישראל להסכמים אלה.

הצג בעיה שנשארה בלתי פתורה גם לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק. (13 נקודות)

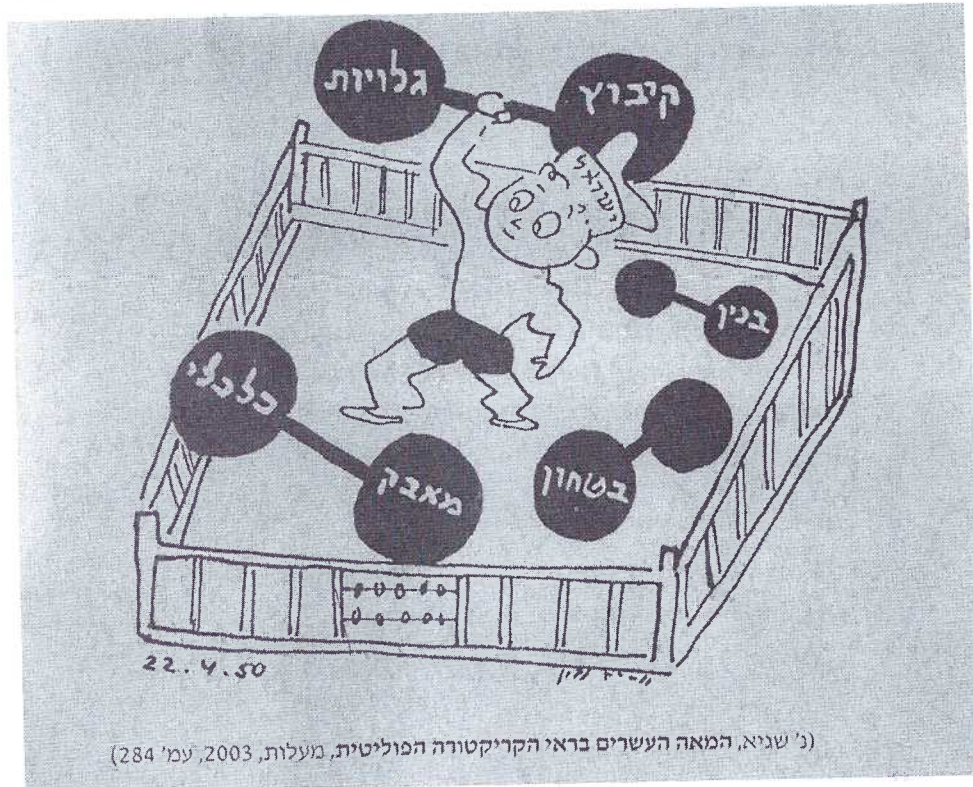

פרק רביעי – סוגיות נבחרות מתולדות מדינת ישראל

(25 נקודות)

ענה על אחת מהשאלות 17–20¹

17. מקור – מדינת ישראל בשנות החמישים והשישים
לפניך הקריקטורה "מר ישראל" שצייר אריה נבון ב-1950. התבונן בה וענה על שני הסעיפים א-ב שאחריה

(נ' שניא, המאה העשרים בראי הקריקטורה הפוליטית, מעלות, 2003, עמ' 284)

- א. על פי הקריקטורה, הסבר מה מאפיין את מדינת ישראל בשנות החמישים ומהו סדר העדיפויות שלה בעיני הצייר (15 נקודות)
- ב. העלייה הגדולה בשנות החמישים הציבה לפני מדינת ישראל אתגרים בכמה תחומים. בחר באחד מן התחומים שנראים בקריקטורה, והצג את דרכי ההתמודדות של מדינת ישראל עם קליטת העלייה בתחום שבחרת. (10 נקודות)

¹ שימו לב – בפרק זה יש לתלמיד בחירה של שאלה אחת מתוך שלוש שאלות. בשנים בהן תהיה שאלה על מלחמת יום הכיפורים, תהיה גם שאלה על מלחמת ששת הימים, ובשנים שבהן תהיה שאלה על עיצוב זיכרון השואה, תהיה גם שאלה על המעבר לרב תרבותיות. כלומר – בשנים אלה יהיו בפרק זה ארבע או חמש שאלות.

18. תהליך הדה קולוניזציה בצפון אפריקה והשפעתו על היהודים

- א. הסבר שלושה גורמים שסייעו לתהליך הדה-קולוניזציה בצפון אפריקה ובאסיה.
(12 נקודות)
- ב. הסבר את השפעת תהליך הדה קולוניזציה על גורל היהודים במדינות צפון אפריקה ואסיה, והדגם על פי המדינה שלמדת עליה. (13 נקודות)

19. מלחמת ששת הימים

- א. הסבר את הגורמים למתיחות בין ישראל לבין סוריה ומצרים, שהובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים (12 נקודות)
- ב. הסבר שלוש השפעות של מלחמת ששת הימים על מדינת ישראל בתחום הכלכלה ו/או בתחום החברה (13 נקודות)

20. מלחמת יום הכיפורים

- א. הסבר מה הניע את סוריה ומצרים לתקוף את ישראל באוקטובר 1973 (10 נקודות)
- ב. מדוע הופתעה מדינת ישראל בפרוץ מלחמת יום הכיפורים? הסבר שתי השפעות של הפתעה זו על מדינת ישראל: השפעה אחת עם פרוץ המלחמה והשפעה אחת לאחר סיומה.
(15 נקודות)

נושאי הלימוד

בית שני – ממדינת מקדש לעם הספר

פרק ראשון בבחינת הבגרות

67-62

לפי הספר "מסעות בזמן: ממדינת מקדש לעם הספר"

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית-המקדש

א. ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה

הכרת התופעות והתהליכים המרכזיים במדינה החשמונאית, והדגמה של כל אחד מהם באמצעות אחד השליטים החשמונאים.

אין צורך ללמד בנפרד על כל שליט ושליט

התייחסות לשליטי המדינה החשמונאית מן הבחינות האלה:

1. התרחבות טריטוריאלית (הכרות עם המפה של "יהודה" שכללה את מרבית ארץ ישראל),
2. שינויים דמוגרפיים (כולל מדיניות הגירה)
3. שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות.
4. היחס להלניזם.
5. קושי פוליטי-מדיני- הצורך של השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים האזוריים השונים.

ג. דפוסי השלטון הרומאי בא"י ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים) 72-80

השלטון הרומאי העקיף: דמותו של 'מלך חסות' הורדוס

1. מדוע העדיפו הרומאים לנקוט במדיניות של שלטון עקיף באמצעות שליטים מקומיים?
2. המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס: נאמנות לרומא ולשליטיה המתחלפים, תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י, חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה, התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין, מפעלי הבנייה המפוארים.

השלטון הרומאי הישיר: תקופת הנציבים הרומאים.

1. תפקיד הנציב וסמכויותיו
2. מאפייני שלטונם של הנציבים: עוינות ליישוב היהודי והעדפת הלא יהודים בארץ, עול כלכלי כבד, עושק ומעשי שחיתות, פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים.

ד. הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה 81 - 86

ברומאים

- הסיבות למרד הגדול: פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים; מתח בין היהודים לנכרים (כיוון שהשלטון הרומי חיזק את מעמד האוכלוסייה הלא יהודית); מצוקה כלכלית, מעשי העושק של הנציבים; תסיסה משיחית והתגברות תופעות משיחיות בין היהודים; התגברות הקנאות הקיצונית ורוח המרד.
- הוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים (נימוקי המתנגדים, נימוקי התומכים).

ה. תוצאות המרד וחורבן בית המקדש

- תוצאות המרד: חורבן ירושלים וחורבן בית המקדש שהיה המרכז הדתי, משפטי, מדיני; הרס דמוגרפי - דלדול אוכלוסין; הרס כלכלי; היעלמות מעמדות חברתיים; אבדן המנהיגות הדתית; שינוי במעמדה של יהודה לאחר החורבן.

בין ייאוש לבנייה: מירושלים ליבנה

א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה 87 - 95

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שנסקפו לחברה היהודית כתוצאה מהמשבר.

- אוירת הייאוש והמשבר עקב התבוסה ותקנות הכיבוש שהנהיגו הרומאים
  - השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (ההשלכות הדתיות והמוסדיות)
  - החשש מפני הכחדת הישוב בא"י והכחדת העם היהודי.
2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש; יצירת גורמים מלכדים חדשים: תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית הכנסת, לימוד התורה והתפילה
- כינון החיים הציבוריים ועיצוב מחדש של החיים היהודיים ללא בית המקדש:
- כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי
  - קביעת מיקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש.
  - קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות (התפילה, המצוות, התשובה ומעשי החסד, הניתנים לביצוע על ידי כל אדם).
  - קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם, העדר זרמים ופלגים מנוגדים ביהדות.
  - התקנות העיקריות שתוקנו ביבנה (על ידי רביז' ורבן גמליאל) ועיצבו מחדש את החיים היהודיים ('זכר למקדש', 'זכר לחורבן'). יש לבחור 2 דוגמאות ולהסביר - במה היו שונות מהנהוג בבית המקדש טרם החורבן, ומה תרומתן לעיצוב מחדש של החיים היהודיים.

פרק שני בבחינת הבגרות

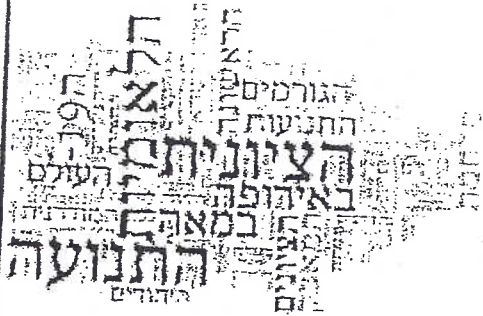
לפי הספר: "מסעות בזמן: לאומיות במבחן"

הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית

הדרך עד 1920

א. הלאומיות המודרנית באירופה במאה

ה-19

- א-1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19.
- א-2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19.
- א-3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19.
- א-4. תנועה לאומית מדגימה באחת הארצות

בפרק זה אין הכוונה לתנועה הציונית. נושא זה ילמד לפי הפירוט בפרקים הבאים ביחידת הלימוד.

סעיף א-1

מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 22-6

- 1. מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם).
- 2. מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
  - א. חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם.
  - ב. התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות ונאבקו ליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום.
  - ג. שינויים במפה המדינית של אירופה. (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

סעיף א-2

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

1. השפעת עקרונות תנועת ההשכלה - העקרונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היו הבסיס שעליו נשענו השינויים (שינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב"ידידות").
2. השפעת החילון (שהלך והתרחב), על בני האדם (הבהרת מושג החילון- שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האמונה).
3. השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
5. השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות הייתה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
6. השפעתן של תמונות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

סעיף א-3

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-19 באירופה

- מומלץ ללמד את המאפיינים בשילוב עם ההדגמה ממדינה אחת, כמפורט בסעיף א-4⁴
1. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונה ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים).
  2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
  3. שלבי התפתחותן של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמה- מהפכות 'אביב העמים', פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).
  4. הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (מצב מדיני, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוונה של הכנסייה, מידת הפיצול החריף המדיני והתרבותי).

תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: אטליה, גרמניה, יוון, פולין 22-47

1. המצב המדיני, חברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאוס, מי שלט במדינה.
2. מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה,
3. השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה.
4. דרכי הפעולה שנקטו בשלבי המאבק השונים בארץ שנבחרה.
5. הגורמים שסייעו והגורמים שעיכבו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והסבר כיצד סייעו או עיכבו.
6. תוצאות המאבק הלאומי בארץ שנבחרה עד שלהי המאה ה-19.
7. קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות

ומאפייניה העיקריים

סעיף ב-1

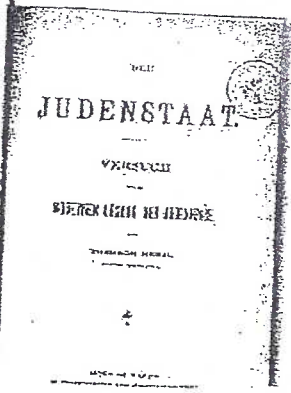
הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית 48-63

- התעוררות ספקות בפתרון האמנציפציה בשל גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים. ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

סעיף ב-2

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה 69-79

- תחנות בחייו של הרצל.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים".
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל: מטרה ואמצעים. מהי חשיבותה של התכנית?

- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צירטר מהסולטן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצירטר זה.
- פלמוס אוגנדה: תוכנה של ההצעה, מי תמך בה ומדוע? ומי התנגד לה ומדוע?

סעיף ג-2

129 - 98 פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: סיבות לעלייה, קשיי העולים).
- הקמת צורת התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות. (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן; אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות).
- זקמת מסגרות ביטחוניות. (השומר כארגון המשלב את רעיון "כיבוש העבודה" ברעיון "כיבוש השמירה" ומגלם את דימוי היהודי החדש).
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. (שיטת האפורופסות' והביקורת עליה (העזרה של הברון רוטשילד למושבות), פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי למען היישוב היהודי בא"י).
- הנחת התשתית לתכנון וחינוך עברי. ("מלחמת השפות", עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה - הצגת העמדות (ניטראליות, תמיכה במדינות המרכז, תמיכה בבריטניה) והשיקולים לכל אחת מן העמדות.

2. מדיניות השלטון העות'מאני (גימל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה: גורמים, יעדים ודרכי פעולה.

- מה הניע את המדיניות העות'מאנית? (יחס עוין לעולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו לימדינות ההסכמה; עוינות למיעוטים לאומיים בגלל אופייה של האימפריה העות'מאנית כאימפריה רב-לאומית; צרכי הצבא התורכי בזמן המלחמה).
- יעדי השלטון העות'מאני (גימאל פחה): פגיעה בפעילות התנועה הלאומית היהודית-ציונית; סיפוק צרכי המלחמה.
- דרכי פעולה: הצגת הצעדים שנקט השלטון העות'מאני כלפי היישוב היהודי כמבטא את המדיניות שננקטה.

חודעת המשרד הארצישראלי אל תושבי הארץ היהודים נתיני המדינות הזרות לסדר את נתינותם העות'מאנית עד ה-15 במאי. ההודעה כוללת את רשימת התושבים המיועדים לגירוש מא"י ע"י השלטונות העות'מאניים. (הארכיון הציוני)

3. דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: 'הוועד להקלת המשבר', ארגון ניל"י

- היישוב היהודי בא"י פעל למען שימור קיומו של המפעל הציוני על הישגיו - בתחומי התרבות, ההתיישבות, המסגרות הפוליטיות החברתיות והביטחוניות - שעמדו בסכנה.
- ניל"י - מטרתו (שינוי המציאות על ידי סיוע לבריטים בכיבוש הארץ, מתוך רצון לזכות בתמיכה בריטית לאחר המלחמה), דרכי פעולה, הסיבות להתנגדות לפעולותיו בקרב היישוב היהודי.

5. הצהרת בלפור: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה לבין תנועות

לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19

146-142

- במה דומה התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19. (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
- במה שונה התנועה הציונית מתנועות לאומיות אחרות:
  1. התנועה הציונית יכלה להישען על תפיסתם של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה לציון ולהעניק להם משמעות לאומית מודרנית.
  2. האתגרים הייחודיים שעמדו בפני התנועה הציונית (הריחוק הגיאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי; התלות בשליט החוקי על ארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
  3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם. (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המתפכניות).

פרק שלישי בבחינת הבגרות
לפי הספר: "מסעות בזמן: בונים מדינה במזרח התיכון"

1 - ג'

84 - 70

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

המאבק הצבאי:

- הקמת תנועת המרי העברי - גורמים, דרכי פעולה, דוגמא לאחד מהמבצעים, נסיבות פירוקה.
- עיקרי המחלוקת בין עמדת הישוב המאורגן לייפורשיס" והיחסים בין המתחרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאפייני כל גישה והשוני ביניהן. הדגמה באמצעות אחד מהמבצעים הצבאיים.

העפלה - המאבק להבאת עולים לארץ:

- המתמשך המאבק להבאת מעפילים חרף המדיניות המגבילה של הבריטים והקשיים שהערימו.
- המאמצים הכרוכים בהבאת כל אוניה ואוניה (רכישת האוניות, ארגון הצוות, ארגון העולים המוכנים לעלות, המסע, מבצע הורדת המעפילים לחוף והסתרתם בקיבוצים).
- ליווי המעפילים שנתפסו על ידי הבריטים למחנות או בחזרה לאירופה (אקסודוס).
- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

התיישבות:

- רכישת קרקעות.
- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת בלריה).

1 - ד'

83 - 93

העברת שאלת אי"י לאו"ם

- שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים)
- חידון בעצרת הכללית - נאום גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. החסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה. בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.
- הועדה שהוקמה על ידי האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת אי"י. המלצותיה:
- החלטת כ"ט בנובמבר - הפעילות הדיפלומטית היהודית לגיוס תומכים בה, תוכנה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה - בקרב הישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

מלחמת העצמאות

126-94

מוקדי הלימוד:

א. התקופה הנדונה: מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם) עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).

ב. מאפייניה הייחודיים של המלחמה:

1. חלוקת המלחמה לשני שלבים עיקריים ונבדלים זה מזה והכרת מטרת העל של הצדדים הלוחמים בכל שלב: 30/11/47 – 14/5/48 מלחמה בין ערביי הארץ שסירבו לקבל את רעיון החלוקה וביקשו למנוע הקמת מדינה יהודית, לבין הישוב היהודי המבקש לממש את החלטת האו"ם ולהקים מדינה יהודית, כאשר השלטון הוא עדיין שלטון המנדט הבריטי. 15/5/48 – המחצית הראשונה של 1949: מלחמה בין מדינות ערב, המטרבות גם הן לקבל את רעיון חלוקת הארץ לשתי מדינות, לבין מדינת ישראל הצעירה המתמודדת עם האיום על עצם קיומה, ומצליחה בסופו של דבר לשמור על גבולותיה ואף להרחיבם.
2. הבזרת היסוד המארגן 'מלחמת העצמאות כמלחמה קיומית'. מומלץ לערוך תחילה דיון מושגי סביב ההגדרה 'מלחמה קיומית', ובהמשך לדון במושג זה בהקשר של מלחמת העצמאות על שני שלביה.
3. מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי, ובכלל זה סוגיות שטרם נפתרו: היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים, קביעת גבולות המדינה עד 1967 ('הקו הירוק'). מומלץ להדגיש כי עד מלחמת העצמאות התמקד הסכסוך ביחסים בין ערביי הארץ לבין הישוב היהודי, וכי המלחמה היוותה נקודת מפנה שהעבירה את המוקד לסכסוך בין מדינות ערב לבין מדינת ישראל, כאשר העניין הפלסטיני נדחק לשוליים למשך שנים רבות.
4. היעדר הבחנה בין חזית לבין עורף: מיקומם של ישובים יהודיים על הגבול והאיום הציוני לפיו ישוב אזרחי קובע את הגבולות ומגן עליהם, לצד העובדה שהאוכלוסייה היהודית והערבית חיו בקרבה פיסית (לעיתים באותה עיר), יצר מציאות של מלחמה שאין בה הבחנה בין חזית לעורף ושבה גם לחברה האזרחית וליכולת עמידתה יש משקל מכריע.
5. נתוני פתיחה קשים לצד היהודי: הקמת מדינה תוך כדי לחימה (כעון מוסדות מדינה, הקמת צבא ופירוק מסגרות מחנכותיות פוליטיות, קליטת עלייה במספרים חסרי תקדים תוך כדי לחימה, בעיות כלכליות קשות, פלישת צבאות ערב למדינה בת כמה שעות בלבד)

6. נפתחן ישראלים במחיר נורא: 6000 הרוגים - אחוז אחד מכלל הישוב היהודי בארץ, כ-1500 מותגים אזרחים. המלחמה הקשה ביותר בתולדות ישראל. למעלה מ-12,000 נפצעו. כ-20 ישובים יהודים נכבשו או נעזבו במהלך המלחמה, 8,000 בתים ו-כאלפיים מפעלים קטנים וגדולים נהרסו או ניזוקו קשה. לפחות 60,000 יהודים נאלצו לעזוב את בתיהם לפרקי זמן שבין שבועות אחדים ליותר משנה וחצי, והיו בפועל לפליטים.¹

ג. הכרת תמונה כללית במבט על של מהלך המלחמה:

מוקד זה יבוסס על ציר זמן שיצר די"ר מאיר פעיל, מחשובי החוקרים של מלחמת העצמאות.² ציר זה מבחין בין ארבע תקופות מרכזיות במלחמה, והוא ממחיש היטב את היסוד המארגן של הוראת הפרק מלו. הוא מציג בצורה גרפית את המציאות שבה בכל אחד משני שלביה של המלחמה הצד היהודי נמצא ותחילה במגננה תחת איום קיומי ורק בהמשך לוקח את היוזמה לדיון, עובר למתקפה ומשיג את יעדיו.

להלן החלוקה לתקופות:

1947/11/29 - סוף מרץ 1948

אפריל 1948 - 14/5/1948

15/5/1948 - אמצע יוני 1948

אמצע יוני 1948 - מרץ 1949

התלמיד יכיר את החלוקה לארבע התקופות, יבין את המאפיינים העיקריים של כל תקופה וידע להדגים מאפיינים אלה באמצעות אירוע אחד לבחירתו.

1 - 1

91 - 122

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל והקמת צה"ל

מוקדי לימוד:

שיעור 1-2 - הוויכוח על הכרזת המדינה

- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
- הדיון ב-12 במאי - הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים. השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.

שיעור 3-4 - הקמת צה"ל, פירוק המחנות ופירוק מטה הפלמ"ח

- הקמת צה"ל - יעדים ונוסח השבועה.
- מניעי בן-גוריון בפירוק האצ"ל, הלחיי ופיזור מטה הפלמ"ח. (הגורם הצבאי, הגורם הפוליטי, אי אמון או בייקטיבי במחתרות ובמטה הפלמ"ח).
- הקשיים בביצוע - (פגיעה קשה ברמת צה"ל; השלמת בניית צה"ל כצבא יחיד): פרשת אלטלנה במקרה ביחן

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

126 - (23)

מוקדי הלימוד:

שיעור 1 - הסכמי שביתת הנשק

- הבהרת המושגים - הפסקת אש, שביתת נשק, הסכמי שלום.
- מניעי ישראל ומדינות ערב לחתימה על ההסכמים.
- הכרת הגבולות שנוצרו בעקבות ההסכמים והיו לגבולותיה הבינלאומיים והמוכרים של ישראל עד מלחמת ששת הימים (הקו הירוק).
- בנושא זה אין צורך לעסוק בסעיפי ההסכמים עם כל אחת מהמדינות

שיעור 2 - היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית - הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב):
- הגורמים הכלכליים לקריסת החברה הפלסטינית לקראת סיום כינון המנדט הבריטי בא"י.
- התפוררות החברה הפלסטינית
- השפעת המלחמה מול היישוב היהודי (השפעת הדיווחים הסותרים על פגיעות בערבים, כגון במקרה דיר יאסין, והשלכות יישוב תכנית ד').
- מדיניות מהוססת ובלתי עקבית של הוועד הערבי העליון, הליגה הערבית והמפקדים המקומיים, שהתפרשה כעידוד לבריחה⁵
- עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה:
- השפעת המלחמה, כולל החשש מנקמת היהודים
- במקרים מסוימים - גירוש (כגון לוד ורמלה; אקריית ובידעם).

סניק יב"ץ

לפי הספר: "מסעות בזמן: בונים מדינה במזרח התיכון"

2. מדינת ישראל במזרח התיכון

130-141

תהליך הדה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות

מוקדי הלימוד:

הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60).

מה היו הגורמים שהביאו לתהליך הדה קולוניזציה דווקא בתקופה זו?
יש לבחור גורם אחד מכל תחום

א. גורמים אידיאולוגיים:

התפתחות רעיון הלאומיות: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון זה.

התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל: על אף התהום האידיאולוגית והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברית"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים ואת זכות ההגדרה העצמית כפי שנוסחה כבר ב-94 הנקודות של וילסון, והיה כרוך בהלאמה של המסחר, התעשייה והחקלאות - בניגוד לתפיסת השוק החופשי. הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם מאחר וראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים

ב. דעת הקהל בעולם: לאחר מלחמת העולם השנייה איבדה מדינות הקולוניאליזם את הלגיטימיות שלה ודעת העולם ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית.
ג. גורמים כלכליים:

משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה: הנוקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

ד. גורמים פוליטיים:
ירידה ברווחיות המושבות: היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסו התחרותיות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.

ה. שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת המלחמה הקרה: מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה,

והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות – ארה"ב וברית"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.

- **המאבק של התנועות הלאומיות:** בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו לבעלות הקולוניות אבדות ונזקים והתישו את כוחן. קיומן של תנועות לאומיות אלה גם שמטה את הקרקע מתחת להנחת היסוד של הקולוניאליזם לפיה העמים באזורים אלה לא בשלים לשלטון עצמי, וכי אין למי להעביר את השלטון. התנועות הלאומיות הוכיחו כי יהיה מי שינהל וישלוט גם אחרי הסתלקות המעצמות.
- **תפקידו של האו"ם:** הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיוס הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. בעלות הקולוניות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.
- **הקמת הליגה הערבית (1945):** הארגון שימש כגורם מדרבן ומסייע במאבקהן של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות.
- **השלכות מלחמות העולם:** במלחמות העולם גייסו המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) לצבאן חיילים מן המושבות, דבר שהגביר את השאיפות לעצמאות, במיוחד לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה האם.

מהם המאפיינים העיקריים של תהליך הזה-קולוניזציה?

חשוב להבהיר כי התהליך לא היה אחיד וזהה אלא תהליך מגוון ורב פנים. עם זאת ניתן להצביע על מספר מאפיינים דומים: יש לבחור 2 מהמאפיינים הבאים:

- א. **תהליך מורכב והדרגתי:** כמרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור חד פעמי.
- ב. **ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן:** המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים המעצמתיים.
- ג. **המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה:** עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר המלחמה ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. גיראה כי החבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים במזרח התיכון) אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות) אל מול שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.

ד. מאבק לאומי קלאסי: בדרך כלל ניתן להבחין באותם שלבים שאפיינו את מאבקי עמי אירופה: גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית על ידי אליטות משכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים; הקמת תנועות לאומיות; הסתייעות בגורמים חיצוניים. עם זאת אצל חלק מעמי המזרח התיכון (עיראק, סוריה, ירדן ולבנון), התגבשות הרעיון הלאומי הייתה תוצאה של חלוקת המזרח התיכון ממרחב תרבותי, לאומי וריבוני אחד, לישויות נפרדות בעת קביעת המנדטים של בריטניה וצרפת.

ה. ההבדל בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין עמים שחיו תחת שלטון צרפתי: תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בדרך כלל קל ומהיר יותר. נראה שהגורם לכך הוא ההבדל בתפיסתה הבסיסית של בריטניה לעומת צרפת בנוגע לאופי השלטון שלהם. בריטניה ראתה באזורי השליטה שלה אמצעי להבטיח את האינטרסים שלה, ואילו הקולוניאליזם הצרפתי לווה בתחושת שליחות תרבותית. אי לכך יישוב צרפת בארצות אלה ואף סיפחה חלק מהן לצרפת, בעוד בריטניה הייתה מוכנה לעזוב כל עוד הובטחו האינטרסים שלהן. מכאן שככל שדפוס השלטון הקולוניאלי היה עמוק יותר, כך תהליך הדה קולוניזציה היה קשה, מורכב וממושך יותר. (הדוגמא המובהקת ביותר – אלג'יריה).

מה היו תוצאותיו של תהליך הדה קולוניאליזם? יש להציג את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה בסוף המאה ה-19 והשוות אותה למפת אזורים אלה בשנות החמישים. כדאי להפנות את השומת לב התלמידים לכך שגבולות המדינות העצמאיות החדשות, נקבעו על ידי המעצמות הקולוניאליות עוד בטרם הסתלקותן, ולא תמיד תאמו את השוני האתני בין העמים והשבטים השונים. דבר זה הוביל בהמשך לסכסוכים מתמשכים בין המדינות השונות (כגון פרשת כוויית).

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

142 - 148

מוקדי הלימוד:

- מבט-על: הגדרת האזור, מספרים, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.

הגדרת האזור: חשוב להראות שוב את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה, תוך הדגשת הארצות העיקריות בהן עוסק פרק זה: מרוקו, תוניסיה, לוב, מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, תימן ואיראן. מספר היהודים: ראוי להתחיל בהצגת הנתונים המספריים שכן הללו מעידים על התהליך המרכזי בו אנו עוסקים – סיום הקיום היהודי בארצות האסלאם בתוך כ-20 שנה בלבד. ב-1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. ב-1969 ירד מספרם למעט פחות מ-2,000,000⁶ וכיום עומד מספרם על אלפים בודדים בלבד. כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור – הגירה חסרת תקדים בעם היהודי.

מומלץ להציג בפני התלמידים כמה דוגמאות של קהילות יהודיות שהתחילו כמעט לחלוטין (אלגיריה, מרוקו, עיראק, תימן). נתונים אלה יהוו את הבסיס לדיון בשאלת הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים במדינות אלה.

מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל: חשוב להדגיש בפני התלמידים שמדובר בקהילות שונות זו מזו במאפייניהן, במצבן הכלכלי ובאופי פעילותן. עם זאת, ממבט-על ניתן להבחין בכמה מאפיינים דומים שתורמים להבנת השינוי שהתחולל בקהילות אלה: א. עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. עם זאת בדרך כלל לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה דוגמת הפוגרומים במזרח אירופה.

ב. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון משפטי ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופאית שהביא עמו, נהנו מפירוטיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם המשפטי ואת מצבם הכלכלי כתוצאה מהשפעת שלטון זה.

ג. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הור, כך התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהובילה להגברת העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.

ד. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיטיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.
ה. החל מראשית המאה ה-20, התקיימה פעילות ציונית ענפה בחלק מארצות האסלאם - תנועות נוער, עיתונים, חינוך. החל מימי מלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מא"י לארצות האסלאם.

הגורמים השונים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות ה-40.

נקודת המוצא לשיעור זה הינה הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. משמע העובדה שלמעלה מ-80% מהיהודים היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד)

יש להתמקד בגורם א' (השפעת תהליך הדה קולוניזציה), ג' (השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל) ולפחות גורם נוסף, לבחירת המורה/ תלמיד

א. השפעת תהליך הדה קולוניזציה:

שינוי תרבותי - אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אמצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).
התגברות השנאה ליהודים - היהודים זוהו כאמור כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות נגדם. עם זאת חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הדה קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומתוך הנחה שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק להחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. התגברות הלאומיות:

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, והתאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

אירועים אלה הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי באייל על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

• המעגל הראשון – מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947 – 1949) – ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע ופגיעה פיזית אלימה גבתה מחיר כבר של הרוגים ופצועים

• המעגל השני – מדינות שלא לחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, עדן ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בדרך כלל בעוצמה פחותה. יוצאת דופן בעניין זה הייתה לוב בה התחולל ביוני 1948 גל של אלימות קשה נגד היהודים.

• הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית – מגמת הפאן-ערביות שהתחזקה בתקופה זו הדגישה את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל, וכפועל יוצא מכך – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית הייתה אחד הביטויים הבולטים במגמה זו. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

ד. ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:

הפעילות הציונית התקיימה, כאמור, במדינות אלה כבר מראשית המאה ה-04, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – משמע העלייה לא"י והמאבק להקמת המדינה, אשר נתנו אותותיהן בשטח. לאלה יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

ה. יחיסול גלויות:

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה יחיסול גלויות משמע – העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי ועל כן היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי

באותן הארצות.

כיצד באו לידי ביטוי הגורמים שנלמדו באחת מארצות האסלאם?

יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או צפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את החיבור בין הגורמים שפרטו לעיל (גם אם לא כולם) לבין הדגמתם בארץ שנבחרה.

שימו לב – יש ללמד את מלחמת ששת הימים

א

מלחמת יום הכיפורים

2 - ז'

180 - 190

מלחמת ששת הימים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים
- הרחבת המלחמה בחזית עם ירדן וסוריה
- תוצאות המלחמה (בטווח המידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום חברתי, כלכלי, פוליטי וביטחוני.
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב.

2 - ח'

191 - 195

מלחמת יום הכיפורים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות בהן פרצה (אירועי סוף השבוע בו פרצה המלחמה).
- תוצאות המלחמה (בטווח המידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל (חברתית, כלכלית, ביטחונית ופוליטית).
- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

3. עליה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

3 - א'

230 - 214

העלייה בשנות החמישים והשישים

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית, ניצולי שואה)
- תהליך הקליטה: הקשיים, השיקולים המשפיעים על תהליך הקליטה, כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות) כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה.
- אירועי ואדי סאליב - משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

שימו לב - יש ללמד את נושא המעבר 'מכור היתוך' לרב תרבותיות

או

את נושא עיצוב זיכרון השואה

3 - ב'

המעבר מ'כור היתוך' לחברה רב תרבותיות

259 - 245

מוקדי הלימוד:

- הכרת המושג 'כור היתוך' - הנחות היסוד והקונטקסט ההיסטורי. (מופיע גם בנושא העליות הגדולות).
- הכרת המושג 'רב תרבותיות' (הנחות היסוד)
- הגורמים למעבר מתפיסת 'כור ההיתוך' לתפיסת ה'רב תרבותיות' (הקונטקסט ההיסטורי - מתי? מדוע?)
- ביטויי הרב תרבותיות בתחומים שונים בחברה ובתרבות הישראלית (מוסיקה; קולנוע; תקשורת; מתן לגיטימציה והכרה לחגים עדתיים; אופן קליטת העלייה).
- אין צורך ללמד את כל ביטויי הרב-תרבותיות בחברה הישראלית. יש להציג שינויים במעבר מכור היתוך לרב-תרבותיות בשלושה תחומים שונים ולהתמקד בהסבר כיצד

היתוך
כור תרבותיות
הגדולות
היסטורי
מופיע גם
הנחות היסוד
הקונטקסט
ההיסטורי
הנחות היסוד
הקונטקסט
ההיסטורי
הנחות היסוד
הקונטקסט
ההיסטורי

התמורות בעיצוב זיכרון השואה

מוקדי הלימוד:

עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50:

- העצמת מרכזיות המרד בגטאות כמוקד להזדהות החברה הישראלית עם נושא השואה.
- ניכור ואי-קבלה של הסיפור האישי של הניצולים.
- חקיקה כדרך לעיצוב הזיכרון הממלכתי, ימי זיכרון, אנדרטאות ומוסדות הנצחה.
- הויכוח סביב הסכם השילומים עם גרמניה.
- פרשת קסטנר.

התמורות בעיצוב זיכרון השואה בשנות ה-60 וה-70:

- השפעת משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית לשואה בכלל ועל היחס לניצולים בפרט.
- השינוי בעיצוב זיכרון השואה בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים
- השפעת מלחמות ישראל ופיגועי הטרור על יחס החברה הישראלית לשואה (מלחמת ששת הימים ויום הכיפורים, רצח הספורטאים במינכן, גורל ילדי בית הספר בצפת במעלות 1974, חטיפת מטוס אייר פרנס לאנטבה).